

**УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПОЉОПРИВРЕДНИ ФАКУЛТЕТ
Департман за ветеринарску медицину**

Зое Дороњски

**ОБУКА И ДОБРОБИТ ТЕРАПИЈСКИХ
КОЊА**

Дипломски рад

Нови Сад, 2024.

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПОЉОПРИВРЕДНИ ФАКУЛТЕТ
Департман за ветеринарску медицину

Кандидат:
Зое Дороњски

Ментор:
Проф. др Марија Пајић

ОБУКА И ДОБРОБИТ ТЕРАПИЈСКИХ
КОЊА

Дипломски рад

Нови Сад, 2024.

**КОМИСИЈА ЗА ОЦЕНУ И ОДБРАНУ
ДИПЛОМСКОГ РАДА**

Др Марија Пајић, ванредни професор – Ментор

за ужу научну област Болести животиња и хигијена анималних производа

Пољопривредни факултет, Нови Сад

Департман за ветеринарску медицину

Др Зденко Каначки, редовни професор – Председник комисије

за ужу научну област Анатомија, хистологија и физиологија животиња

Пољопривредни факултет, Нови Сад

Департман за ветеринарску медицину

Др Михајло Ердељан, ванредни професор – III члан

за ужу научну област Болести животиња и хигијена анималних производа

Пољопривредни факултет, Нови Сад

Департман за ветеринарску медицину

ОБУКА И ДОБРОБИТ ТЕРАПИЈСКИХ КОЊА

КРАТАК САДРЖАЈ

Коњ је једна од животиња коју људе користе одавно и која је још увек у употреби, у савременом свету углавном у рекреативне, спортске и терапијске сврхе. У новије време све је чешћа примена коња у терапији одређених поремећаја и стања код људи. Циљ овог истраживања био је да се увидом у стручну литературу и стање на терену, установе начини обуке и процене добробити терапијских коња. Спроведена је анкета за анализу информисаности, знања и ставова о употреби коња у терапијске сврхе, њиховој обуци и добробити и то код наших студената, терапеута и корисника овакве терапије. Од 887 испитаника, 374 (42,16%) одговорило је да није чуло за хипотерапију. Са појмом „хипотерапија“ најмање су упознати студенти медицине (37,74%). 10,49% од свих анкетираних студената одговорило да се до сада није срело са појмом „добробит животиња“. У нашој земљи не постоје специјализоване установе које спроводе терапију уз помоћ коња, а ова врста терапије није верификована од стране здравствених институција. Коњи који учествују у терапији се бирају према процени терапеута, за које, такође у нашој земљи не постоји систематизована обука. Општа законска регулатива у овој области су основни предуслов за даље правилно и ефективно спровођење терапије уз помоћ коња, као и додатних повезаних активности. Све то иде у прилог потреби да се студенти, али и јавност много више информишу о овој теми.

Кључне речи: хипотерапија, терапијско јахање, обука терапијских коња, добробит коња

TRAINING AND WELFARE OF THERAPY HORSES

SUMMARY

The horse is one of the animals that people have been using for a long time and which is still in use today, primarily in recreational, sports, and therapeutic purposes. Recently, the use of horses in the therapy of certain disorders and conditions in people has become increasingly common. The goal of this research was to gain insight into the professional literature and the situation on the field, in order to determine methods of training and welfare assessment by therapeutic horses. A survey was conducted to analyze information, knowledge and attitudes about the use of therapeutic horses, their training and welfare among our students, therapists and users of this type of therapy. Out of 887 respondents, 374 (42.16%) stated that they had not heard of hippotherapy. Medical students were the least familiar with the term 'hippotherapy' (37.74%). 10.49% of all students answered that they had not encountered the term 'animal welfare' so far. In our country, there are no specialized institutions that conduct therapy which includes horses, and this type of therapy is not verified by health institutions. The therapeutic horses are chosen according to the therapist's judgment, for which there is also no systematized training in our country. General legal regulations in this area are the basic prerequisite for further proper and effective implementation of therapy with the help of horses, as well as additional related activities. All of the above supports the need to inform students and the public much more about this topic

Keywords: hippotherapy, therapeutic riding, training of therapy horses, horse welfare

САДРЖАЈ

1.0. УВОД	1
2.0. ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ.....	2
2.1. Употреба коња у терапијске сврхе	2
2.1.1. Хипотерапија и терапијско јахање	3
2.2. Добробит животиња.....	5
2.2.1. Добробит коња.....	9
3.0. ЦИЉ И ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА	13
3.1. ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА	13
3.2. ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА	14
4.0. МАТЕРИЈАЛ И МЕТОДЕ	15
4.1. Прикупљање података	15
4.2. Дизајн анкете	16
4.3. Статистичка обрада података.....	17
5.0. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА СА ДИСКУСИЈОМ.....	18
5.1. Тераписки коњи у Републици Србији	18
5.2. Резултати анкете студената	19
5.3. Резултати анкете терапеута	34
5.4. Резултати анкете корисника	37
6.0. ЗАКЉУЧЦИ.....	40
7.0. ЛИТЕРАТУРА	42
ПРИЛОГ	45

ЗАХВАЛНОСТ

У изради дипломског рада неизмерну помоћ, подршку и савете сам добила од проф. др Марије Пајић, којој се овим путем искрено захваљујем.

Захваљујем се колегиницама и колегама са Пољопривредног факултета у Новом Саду, Медицинског факултета у Новом Саду, Факултета за ветеринарску медицину у Београду и Пољопривредног факултета у Земуну који су учешћем у анкети омогућили да завршим ово истраживање.

Искрену захвалност дугујем проф. др Загорки Лозанов Црвенковић на помоћи у обради података.

Захваљујем се деканици Медицинског факултета у Новом Саду, проф. др Снежани Бркић, информатичком тиму Медицинског факултета у Новом Саду, посебно Ивани Максимовић, као и проф. др Саши Вукмировићу и др Николи Мартићу на помоћи у дистрибуцији анкетног упитника.

Захвалност дугујем и проф. др Ренати Релић са Пољопривредног факултета у Земуну, проф. др Катарини Ненадовић и проф. др Жолту Бечкеиу са Факултета Ветеринарске медицине у Београду.

Захваљујем се свим терапеутима и члановима коњичких клубова, као и родитељима/старатељима корисника терапије, који су поделили мој ентузијазам везан за добробит коња и на било који начин помогли у спровођењу истраживања (ту је центар „Хирон“ Београд, удружење „Гуливер“ Панчево, „Сокобањска“ Београд, коњички клуб „Бојчин“ Београд), а посебно Јелени Арсовић, Марији Бикицки, Наташи Биорац и Ангелини Мерингер на помоћи и подршци.

Др мед. сци. Зорану Будимлији захваљујем се на помоћи.

Моји тата и мама су ме подржавали у избору животног опредељења и током мојих студија. Они су ми били и узор, њима се захваљујем и следим њихов пут.

Пријатељи су ми пружали подршку током студија, њима сам такође захвална.

1.0. УВОД

Животиње се користе у људској цивилизацији од давних времена, и то у различите сврхе. Коњ је једна од животиња коју људе користе одавно и која је још увек у употреби, у савременом свету углавном у рекреативне, спортске и терапијске сврхе.

Добробит коња дуго је зависила од власника, његове привржености животињи, условима у којима су животиње држане и сврхе којој су служиле. Чак се и у српској народној поезији спомињу коњи као најбољи пријатељи (коњ Марка Краљевића Шарац и Јабучило, коњ Војводе Момчила). О добробити животиња, нарочито коња, није било помена до прошлог века.

У новије време све је чешћа примена коња у терапији одређених поремећаја и стања код људи.

Терапија уз помоћ коња, представља све популарнији приступ у рехабилитацији и физичком опоравку, као и у раду са психолошким и емоционалним проблемима. Њена примена обухвата широк спектар пацијената, од оних са физичким инвалидитетима до особа које се боре са различитим менталним стањима. Хипотерапија се показала као делотворна метода лечења и рехабилитације, захваљујући комбинацији физичког, емоционалног и социјалног бенефита. Као мултидисциплинарна пракса, она обједињује аспекте физичке терапије, психологије и едукације, чиме се потврђује њен значај у савременој медицини и рехабилитацији.

2.0. ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

2.1. УПОТРЕБА КОЊА У ТЕРАПИЈСКЕ СВРХЕ

Флоренс Најтингејл је 1898. године, у својим „Белешкама о сестринству“ (Florence Nightingale, Notes on Nursing), написала да користи животиње – кућне љубимце који пружају здравствене користи особи – као једину радост непокретног инвалида. Извештаји о лековитим физичким, емоционалним и психосоцијалним својствима коња појавили су се 5 година пре нове ере, а затим поново код ветерана из Првог светског рата почетком 20. века. Значајна научна истраживања о користима терапије уз помоћ животиња спроведена су коришћењем паса као ко-терапеута. Једно од првих усмених предавања на тему примене коња у терапијске сврхе је одржано у САД 1975. године; потом је одржан курс под називом „Медицина и јахање: Трансформисање односа доктор–пацијент кроз учење уз помоћ коња“, на Медицинском факултету Универзитета Станфорд (САД).

Суштина примене терапије уз помоћ коња је у томе што током ходања коњ пружа ритмичке покрете који подстичу јахача да постигне прави баланс и држање тела. Коњ и људи око њега пружају јахачу широк спектар сензорног и моторног инпута. Јахање пружа ефикасну и сензорну стимулацију за јахача кроз променљиве, ритмичне и понављајуће покрете коња. Покрет коња опонаша нормалне покрете људске карлице током ходања.

Нова научна истраживања показују да интеракција с коњима побољшава здравље и благостање и може помоћи људима са бројним физичким и менталним

здравственим стањима, од деце са моторним инвалидитетом до одраслих који се боре са посттравматским стресним поремећајем [1].

2.1.1. Хипотерапија и терапијско јахање

Термин хипотерапија упућује на терапију помоћу коња: *hippos* је грчка реч која значи коњ, а *therapia* је лечење тј. поступак којим се ублажавају или отклањају поремећаји и успоставља претходно нарушено, нормално стање здравља. Међутим, у стручној литератури постоји разлика између термина хипотерапија и терапија коњима.

Током 1970-их у САД, хипотерапија је почела да се стандардизује. Стандардизовала ју је група канадских и америчких терапеута који су путовали у Немачку како би учили хипотерапију пред крај 1980-их. Америчка асоцијација за хипотерапију (American Hippotherapy Association - АНА) основана је 1992. године и успоставила је званични и међународни протокол. Године 1994. усвојени су документи о сертификацији и стандарди за специјалисте за клиничку хипотерапију; 1999. одржан је први испит за сертификацију. Овај сертификациони програм састоји се од три корака, и обухвата период обуке од 3 године [1].

Разлика између хипотерапије и терапијског јахања приказана је у Табели 1. Није без значаја ни чињеница да хипотерапијски третман у целини или делимично „покрива“ здравствено осигурање у неким земљама, те је тиме разлика између хипотерапије и терапијског јахања и материјално дефинисана.

Табела 1. Разлика између хипотерапије и терапијског јахања [2]

ХИПОТЕРАПИЈА	ТЕРАПИЈСКО ЈАХАЊЕ
Физикална, радна или логопедска терапија. Покрети коња су средство лечења.	Прилагођени часови рекреативног јахања
Хипотерапија није лекција јахања. То је физичка, радна или логопедска терапија, коју одобрава лекар и спроводи тим који укључује лиценцираног, акредитованог терапеута.	Терапијско јахање је рекреативна настава јахања прилагођена особама са инвалидитетом.

Хипотерапију спроводи професионални терапеут (радни терапеут, физиотерапеут или логопед) у сарадњи са компетентним водитељем коња и посебно прегледаним и обученим терапијским коњем.	Терапијско јахање спроводи сертификовани инструктор терапијског јахања у сарадњи са волонтерима.
У сваком тренутку постоји директно учешће терапеута.	У терапијском јахању, појединац се често подучава часовима јахања у групи, који се одвија у временским размацима. Инструктор мора да води групу као целину, поред неговања индивидуалног успеха.
Покрет коња је од суштинског значаја за постизање циљева терапије.	Постоји повремена практична помоћ од стране инструктора јахања и/или волонтера, али инструктор је обично у центру мањежа.
Циљ хипотерапије је да побољша неуролошко функционисање у спознаји, покретима тела, организацији и пажњи како би се побољшале ове функције и без присуства коња.	Коњи који се користе за терапијско јахање су прегледани у циљу провере одговарајућег темперамента за овај задатак.
Хипотерапија је третман „један на један“ и генерално се спроводи све док корисник не испуни критеријуме за прекид хипотерапије.	У терапијском јахању, нагласак је на правилном положају при јахању и вештини држања узде, а не на функционалним терапијским циљевима.
У хипотерапији, терапеут који спроводи третман континуирано процењује и модификује терапију на основу реакције корисника.	Пошто је терапеутско јахање адаптивна/рекреативна/спортска активност, А НЕ терапија, није „покривено“ осигурањем.
Физикалну, радну или логопедску терапију у којој се користи хипотерапија надокнађује здравствено осигурање (треће лице).	

У нашој средини, дефинишући разлику између хипотерапије и терапијског јахања, Станић Ј. каже да је терапијско јахање форма физикалне терапије за појединце са различитим физичким, емоционалним, спознајним и социјалним потребама, а да хипотерапија подразумева коришћење коња као терапијско средство од стране физиотерапеута у циљу поправљања функција појединца. Хипотерапија и терапијско јахање се не разликују толико у односу на циљне групе, колико у односу на улогу коња и начин обављања терапијске сесије [3,4].

Хипотерапија и терапијско јахање се као активности јасно разликују и у нашој средини [5,6].

Док истраживачи тек почињу да истражују многе начине на које партнерство с коњима може утицати на људско благостање, многи верују да је

важније него икад узвратити услугу и пронаћи нове начине да се помогне коњима да живе дуже и срећније животе [1].

2.2. ДОБРОБИТ ЖИВОТИЊА

Аристотел (384-322 п.н.е.) је основао сопствену академију у Атини под називом Лицеј; веровао је да је способност расуђивања највиша од свих способности и да је она оно што људе (заправо Грке) поставља изнад свих других створења. Аристотел је такође увео телеолошки аргумент, тј. „ствари постоје са сврхом“, на пример „Сврха кише је да залива биљке“.

Из ове две идеје изграђена је велика хијерархијска структура у којој они са више разума треба да контролишу оне са мање (са Боговима који су супериорнији од мушкараца и контролишу их, мушкарци су супериорнији од жена, Грци су супериорнији у односу на друге расе, људи су супериорнији од животиња и тако даље). Према овом систему, људска бића су имала апсолутну власт над свим животињама и могла су да раде са њима шта су хтела. Међутим, равнодушност Грка према невољи животиња је минорна у поређењу са ставом Римљана. Римски период је познат по окрутности према животињама (и људима) која је наношена више од 400 година. Стотине хиљада животиња разних врста биле су подвргнуте неописивој окрутности у циркусима – а све зарад људске забаве. Пропадање Римског царства које је уступило место мрачном веку, генерално се сматра губитком цивилизације, али су се размере окрутности према животињама смањиле.

Мало је тога везано за животиње, забележено у историји током наредних хиљаду година све до 13. века. Свети Тома Аквински (1224-1274) је био италијански филозоф и теолог који је поново открио Аристотелове списе и сложио се да разум (или рационалност) чини људе другачијим од свих других животиња; дао је Аристотеловим идејама хришћански смисао – претпоставио је да животиње немају бесмртне душе и да људска бића немају директне обавезе према животињама, али је сматрао да могу имати индиректне моралне обавезе,

тако да људи који малтретирају животиње могу усвојити окрутне навике, затим чинити лоше ствари другим људским бићима.

Рене Декарт (René Descartes, 1596-1650) - отац модерне филозофије, био је физичар, физиолог и математичар. У својим делима он наводи да животиње немају мисао, ни језик, али он заправо не каже да немају осећања или сензације. Декарт је такође веровао да рационалност разликује људска бића од других животиња, и веровао је да је језик, који је јединствена људска особина, једини прави тест рационалности (могућности мишљења).

Томас Хобс (Thomas Hobbs, 1588-1679), енглески филозоф, верује да, пошто животиње немају језик, не могу да склапају друштвене уговоре са другим животињама или са људима и стога нису вредне моралног разматрања.

Енглески филозоф Џон Лок (John Locke, 1632-1704) каже да постоје докази да животиње имају способност памћења. Он такође дозвољава да животиње могу имати неке врло једноставне идеје – али врло несавршене. Он јасно каже да животиње не могу да формирају апстрактне мисли и на тај начин закључује да постоје огромне разлике између људи и животиња, али да животиње имају неке једноставне менталне способности.

Немачки филозоф Имануел Кант (Immanuel Kant, 1724-1804) је задржао традиционално схватање да животиње имају само употребну вредност.

Тако су ових пет филозофа, Аристотел, Аквински, Декарт, Хобс и Кант, развили став који је доминирао традиционалним западним погледом на то како треба третирати животиње. Овај став је заснован на две тврдње:

- прва тврдња – људска бића имају посебан атрибут који их чини различитим од свих других животиња и
- друга тврдња – овај посебан атрибут чини човека бићем од директне моралне бриге – способност бављења етичким размишљањем [7].

Доласком „просветитељства“ ставови су почели да се мењају – шкотски филозоф Дејвид Хјум (David Hume 1711-1776) писао је о учењу код животиња: „Евидентно је да животиње много тога уче из искуства и закључују да ће се увек дешавати исти догађаји, јер произилазе из истог узрока“. Почео је да оспорава претходне ставове да животиње немају морални статус.

Филозоф Џереми Бентам (Jeremy Bentham 1747-1832) је написао: „Питање није да ли (животиње) могу да певуше или да ли могу да говоре. Питање је да ли могу да пате”.

Ове идеје и теорије биле су идеје филозофа. Научници су о добробити животиња почели да размишљају давно, пре Дарвина. Енглески ветеринар Вилијам Јует (William Youatt 1776-1847) писао је о осећањима животиња. Године 1839. објавио је књигу која се бави различитим аспектима добробити животиња. У овој књизи Јует пише о животињским чулима, емоцијама, свести, пажњи, памћењу, проницљивости, послушности, повезаности идеја, машти, разуму, инстинкту, друштвеној наклоности, моралним особинама, пријатељству и оданости. Написао је „Оперишемо животиње које вероватно имају иста осећања задовољства и бола као и ми сами“. Осудио је многе поступке као окрутне и нехумане, као што су прерано обучавање коња, начин транспорта новорођене телади, управљање кланицама, купирање репова и ушију паса, употреба живог мамаца за пецање, сецирање живих животиња и присилно храњење гусака и ћурки. О овим праксама се и данас жестоко расправља [7].

У својој књизи „Изражавање емоција код човека и животиња“, Дарвин (Charles Darwin 1809-1882) је приметио да постоје неке заједничке карактеристике у изражавању емоција код животиња и предложио заједничку еволуцију. Џорџ Џон Романес (George John Romanes 1848-1894), Дарвинов пријатељ и ученик, написао је књигу „Ментална еволуција код животиња“ [7].

Било је потребно више од 130 година након прихватања тезе да животиње имају осећања, да се наука о добробити животиња развије као прихваћена научна дисциплина.

У сточарству су се десиле велике промене после Другог светског рата. Као одговор на огромну потражњу за јефтиним храном, производња је постала индустријализована. Али било је и критика на овај начин производње хране – у својој књизи „Животиње машине“ Рут Харисон (Ruth Harrison 1920- 2000) критикује интензивне методе производње бројлера, кланице живине итд. У својим критикама стављала је велики акценат на патњу животиња. Године 1965. Британска влада је формирала Истражни комитет на чијем је челу био професор Роџерс Брамбел (Rogers Brambell). У извештају („Брамбелов извештај“) се закључује да заиста постоји разлог за забринутост за животиње у интензивним производним системима: „Добробит је широк појам који укључује и физичко и ментално благостање животиње. Стога, сваки покушај да се процени добробит мора узети у обзир доступне научне доказе о осећањима животиња који се могу извести из њихове структуре и функција, као и из њиховог понашања“. Упркос

томе, широко распрострањено гледиште међу научном заједницом у то време било је да је добробит животиња уско повезана са стресом.

Користећи већину доказа које је Сингер изнео у књизи Ослобођење животиња (Peter Singer. *Animal Liberation: A New Ethics for Our Treatment of Animals*), Том Реган (Tom Regan 1938-2017), професор емеритус филозофије на Државном универзитету Северне Каролине, бавио се филозофијом права животиња и објавио Пример права животиња (*The Case for Animal Rights*) 1983. године. Реган је био аболициониста. Он сматра да људи уопште не би требало да користе животиње.

Један од проблема са пуним правима животиња је тај што се бави само људском употребом животиња. Међутим, многе људске активности индиректно утичу на живи свет – загађење река, језера и океана, загађење атмосфере, глобално загревање итд., могу имати дубок утицај на добробит животиња. Чак и активности као што су изградња путева, полагање цевовода и узгој усева могу имати штетне ефекте на добробит животиња [7].

Последњих година постало је јасно да је потребан холистички поглед на добробит како животиња, тако и читавог живог света на планети.

Године 1992. у Канади, Савет за добробит животиња на фарми је формирао „Пет слобода“ као водич за одговарајућу добробит животиња. Имајући у виду потребе животиња, развијен је систем за процену квалитета добробити [8].

Као критичан први корак у развоју Система за процену квалитета благостања животиња, прикупљени су ставови потрошача, индустрије, фармера, законодаваца и научника. Ови ставови су довели до успостављања четири покретачка принципа који се сматрају кључним за очување и унапређење добробити животиња на фарми: добар смештај, добра исхрана, добро здравље и одговарајуће понашање. У оквиру ова четири принципа дефинисано је дванаест критеријума:

1. Животиње не треба да трпе дуготрајну глад, односно треба да имају довољну и адекватну исхрану.
2. Животиње не треба да трпе дуготрајну жеђ, односно треба да имају довољан и приступачан извор воде.
3. Животиње треба да имају удобност када се одмарају.
4. Животиње треба да имају топлотну удобност, односно да им не буде превише вруће или превише хладно.

5. Животиње треба да имају довољно простора за слободно кретање.
6. Животиње треба да буду без физичких повреда.
7. Животиње треба да буду без болести, тј. фармери треба да одржавају високе стандарде хигијене и неге.
8. Животиње не би требало да трпе бол изазван неодговарајућим управљањем, руковањем, клањем или хируршким захватима (нпр. кастрација, одстрањивање рогова).
9. Животиње треба да буду у стању да изразе нормално, безопасно, друштвено понашање
10. Животиње би требало да буду у стању да изразе друга нормална понашања, тј. требало би да им буде могуће да изразе природна понашања специфична за врсту, као што је тражење хране.
11. Са животињама се треба добро опходити у свим ситуацијама, односно руковаоци треба да промовишу добре односе човека и животиње.
12. Негативне емоције као што су страх, анксиозност, фрустрација или апатија треба избегавати, док позитивне емоције као што су сигурност или задовољство треба промовисати.

Етички оквир за напредак добробити животиња одредиће друштво на основу тога како утиче не само на животиње већ и на конкурентска питања као што су цена, квалитет производа, јавна безбедност и утицај на животну средину [8,9].

2.2.1. Добробит коња

Светско удружење за добробит коња - World Horse Welfare (основано је 1927. године). Еида Кол (Ada Merrett Frances Cole 1860–1930) основала је ову добротворну организацију након што је била сведок поворке британских радних коња који су истоварени и бичевани четири миље на клање у Белгији. Деценију након оснивања ове организације, постигнута је прва велика прекретница – пружање заштите британским коњима за клање – доношењем закона који је и данас на снази. Током година, активност на добробити и заштити проширена је на цео свет.

Први центар за спасавање коња основан је у Британији 1949. године, а први међународни курс обуке одржан је у Мароку 1985. године. Године 1994. Њ.К.В

Краљевска принцеза је постала председница организације. На захтев Европске комисије, 2015. године добротворна организација и Еврогрупа за животиње објавиле су извештај „Без чекања: здравље и добробит европских копитара у 2015. „Removing the Blinkers: The Health and Welfare of European Equidae in 2015“, први документ који утврђује обим, размере и изазове добробити европских копитара. Данас, организација расте као међународна добротворна организација, залажући се за боље стандарде добробити коња широм света, пружајући негу на првој линији и суочавајући се са основним узроцима проблема добробити кроз кампање и образовање [10].

У САД, после Другог светског рата, научници из области агрономије као и државни службеници, постали су изузетно забринути због снабдевања становништва јефтиним и обилном храном. „Велика депресија“ је узела негативан данак и на пољопривреду САД, пољопривредно земљиште је смањено, многи фармери су послати на фронтове током рата, а мало њих је желело да се врати у пољопривредна подручја због недостатка занимљивог сеоског живота. Такође, средином 20. века дошло је до масовне употребе животиња у истраживању и за испитивање токсичности. Међутим, људи су схватили да су биомедицинска и друга научна истраживања, токсиколошка испитивања безбедности, употреба животиња у настави, фармацеутској индустрији, профит од тркачких коња, итд., донели много више патње коњима од отворене окружности. Код коња је ова патња довела до могућности ширења коњских болести у пренасељеним шталама, трауме од активности које преоптерећују мишићно-коштани систем коња и сл. Као резултат свести о новим врстама патње, друштво се суочило са потребом за новим моралним категоријама и законима који би одражавали ове категорије. Друштво је постало заинтересовано за ограничавање патње животиња у науци, пољопривреди и забави (укључујући многе коњичке активности). Западно друштво је проширило своје моралне категорије. Ово је довело до проширења етике на животиње. Поштовање животињске природе више није аутоматско као што је било у традиционалној пољопривреди, сада то друштво захтева и кодификовано је у закону. У 2004. години, америчком законодавном телу поднето је најмање 2.100 предлога који се односе на добробит животиња. У више од 90 правних школа данас, држи се настава о нормативним актима у вези са добробити животиња [11].

Основни закон о добробити животиња у САД је Закон о добробити животиња из 1966. (Animal Welfare Act - AWA) [12].

Данашњи Закони о окрутности према животињама (Animal Cruelty Law) у Аустралији показују да свака аустралијска јурисдикција (административна област) има посебне законе који имају за циљ да позову на одговорност оне који су окрутни према животињама и да одврате друге да се упусте у такво понашање.

Краљевско друштво за превенцију окрутности према животињама (Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals - RSPCA) има канцеларије у свим јурисдикцијама [13].

Нехумани третман коња приликом припреме за клање био је „окидач” за почетак противљења овој суровој пракси. Данас су коњи „партнери“ људима у многим активностима као што су спорт, забава, изложбе, производња медицинских серума, терапија и сл.

Године 2012. група аутора је направила шему процене добробити коња која је названа Стандардизовани алат за процену добробити коња (Standardised Equine Based Welfare Assessment Tool – SEBWAT [14]. Сврха овог „алата“ је да пружи преглед општег стања добробити радних коња, како појединачно тако и кумулативно на нивоу групе. Састоји се од 40 параметара (који су од значаја за добробит радних копитара) и неких додатних података који служе као идентификатори. Стандардизовани алат за процену добробити коња је приказан на Табели 2.

Табела 2. Стандардизовани алат за процену добробити коња [14]

КАТЕГОРИЈА	МЕРЕЊЕ
Идентификатори и дескриптивне информације	Датум и време процене Идентитет процењивача Идентитет животиња Идентитет власника Локација Посао који обавља животиња Врста Пол
Параметри понашања	Реакција на приступ посматрача Реакција на контакт брадом Реакција затезања репа (само магарци) Општи став
Општи здравствени параметри	Стање очију Боја слузница

	Исцедак из носа Респираторни звукови Дијареја Ектопаразити Оцена стања целог тела
Лезије на одређеним деловима тела Усне	Глава/уши Врат Груди/рамена Предњи удови Колена Гребен/кичма Ребра/бок Обим / стомак Задње ноге Задњи удови База репа/реп Генитална/ректална регија
Намерно изазвано стање/промена	Сакаћење репа Сакаћење уха Сакаћење њушке Опекотине
Параметри везани за бол	Реакција на додир у пределу кичме Ход (кас)
Параметри копита и удова	Отицање чланака, тетива и лигамената доњих удова Лезије које изазивају хромост Интерферентне лезије (огреботине, модрице или ране услед трења или судара различитих делова тела током кретања) Облик копита Квалитет копита Стање жабице

Добробит коња који се баве спортом и пољопривредом одавно је дефинисана, међутим, релативно се мало говори о добробити коња који учествују у терапији у нашим условима.

3.0. ЦИЉ И ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА

3.1. ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Циљеви истраживања у оквиру овог дипломског рада били су да се увидом у стручну литературу и стање на терену, установе начини обуке и процене добробити терапијских коња, на основу којих би се могле дати смернице за побољшање добробити терапијских коња, а то све кроз следеће:

- Анализом доступне научне и стручне литературе чија је тема добробит коња који се користе у терапији и анализа стања на терену у Републици Србији – да ли постоје организације или лица која се баве терапијом уз помоћ коња, какав је одабир коња за ове делатности, како и где се обучавају терапеути, ко и како процењује добробит коња које користе.
- Анализом информисаности, знања и ставова студената (пољопривредних, ветеринарских и медицинских факултета) о употреби коња у терапијске сврхе, њиховој обуци и добробити.
- Анализом ставова терапеута о употреби коња у терапијске сврхе, њиховој обуци и добробити.
- Анализом ставова корисника овакве терапије (у случају деце – њихових родитеља или старатеља) о употреби коња у терапијске сврхе, њиховој обуци и добробити.

3.2. ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА

Уз постављених циљева, произилазе следећи задаци:

- Анализа доступне научне и стручне литературе, нормативних аката и веб сајтова који се тичу терапијских коња, њихове обуке и добробити;
- Креирање анкете у облику Гугл упитника за студенте, терапеуте и кориснике и добијање сагласности за њено спровођење;
- *Online* анкетање студената, терапеута и корисника;
- Анализа и статистичка обрада добијених података.

4.0. МАТЕРИЈАЛ И МЕТОДЕ

4.1. ПРИКУПЉАЊЕ ПОДАТАКА

Подаци су прикупљени путем анонимних, добровољних *online* анкета које су спроведене у периоду од октобра 2023. године до јануара 2024. године. Анкете су спроведене код следећих група испитаника:

1. Студенти

- Пољопривредног факултета у Новом Саду:
 - Интегрисане академске студије ветеринарске медицине,
 - Основне академске студије анималне производње,
- Медицинског факултета у Новом Саду:
 - Интегрисане академске студије медицине,
 - Интегрисане академске студије стоматологије/денталне медицине,
 - Интегрисане академске студије фармације,
 - Основне академске студије здравствене неге и
 - Основне академске студије едукације и рехабилитације.
- Пољопривредног факултета у Земуну и
- Факултета ветеринарске медицине у Београду.

2. **Терапеути** – односно особе које спроводе терапију уз помоћ коња;

3. **Корисници** (родитељи односно старатељи деце) оваквих терапија.

Анкете су спроведене *online* уз помоћ Гугл упитника. Наставно научно веће Пољопривредног факултета Нови Сад, на предлог Одбора за етичка питања, дало је сагласност за спровеђење анкета одлуком 1000/0102 број: 1331/1 од 14. септембра 2023. године, а добијене су и додатне сагласности и одобрења деканата и наставника факултета чији су студенти обухваћени испитивањем.

4.2. ДИЗАЈН АНКЕТЕ

Припремљене су три анкете, у форми Гугл упитника и то:

- за студенте (пољопривредних, ветеринарских и медицинских факултета) који се током студија сусрећу или би се очекивало да се сусретну са питањима која се тичу терапије уз помоћ коња, као и обуке и добробити коња.
- за терепеуте који такве видове терапије спроводе код нас
- за кориснике (или родитеље корисника) терапија које укључују коње.

Упитник за студенте састојао се од 16 питања. У првих седам питања, од испитаника се тражило да унесу основне социо-демографске податке, док су се остала питања односила на информисаност, знање и ставове испитаника о употреби коња у терапијске сврхе, њихове обуке и добробити. Последње питање било је отвореног типа где су испитаници, ако желе, могли да унесу свој коментар или запажање у вези са темом (Прилог 1).

Упитник за терапеуте састојао се од 17 питања. Првих 6 питања су се односила на основне демографске податке. Остала питања била су у вези са њиховим ставовима и искуством стеченим у току рада са тераписким коњима, са акцентом на обуку и добробит терапијских коња. Последње питање било је отвореног типа где су анкетирани могли да унесу свој коментар или запажање у вези са темом (Прилог 2).

Упитник за кориснике (родитеље/старатеље корисника) састојао се од 19 питања. Првих 5 питања су се односила на основне демографске податке. Остала питања била су у вези са њиховим ставовима и искуством стеченим у току

терапије коњима, са акцентом на обуку и добробит тераписких коња. Последње питање било је отвореног типа где су анкетирани, могли да унесу свој коментар или запажање у вези са темом (Прилог 3).

4.3. СТАТИСТИЧКА ОБРАДА ПОДАТАКА

Подаци добијени анкетама су статистички обрађени. У сврху статистичке анализе рачунате су дескриптивне статистике као и апсолутна и релативна фреквенција. Подаци су приказани помоћу табела и графикана (стубичасти дијаграми). У анализи повезаности међу променљивама коришћене су непараметријске методе (χ^2 /Pearson χ^2 / тест). За обраду података коришћен је EXCEL, STATA 18 i STATISTICA 14.

5.0. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА СА ДИСКУСИЈОМ

5.1. ТЕРАПИЈСКИ КОЊИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Увидом у литературу и доступне податке на интернету, јасно је да у свету постоји тенденција да се систематизује и лиценцира процена добробити терапијских коња. Постоје скоринг системи (scoring system - системи процене) на основу којих се може одредити да ли је појединачна јединка изложена стресу, колики је то стрес и да ли постоји могућност потпуног опоравка и како се спроводи опоравак. Оваквом проценом се одабирају коњи који су погодни за извођење терапије на корист корисника као и самих коња [14].

У нашој земљи не постоје специјализоване установе које спровode терапију уз помоћ коња, а ова врста терапије није верификована од стране здравствених институција, што онемогућава корисницима да добију накнаду трошкова. За коње који учествују у терапији не постоји посебан регистар или лиценца, јер у нашој земљи још увек не постоје законом прописана правила и критеријуми за то. Такође, не постоји систематизована обука за терапеуте, који су приморани да своје знање стичу у иностранству, што јасно указује на то да постоји простор и потреба да се у нашој земљи осмисли, акредитује и организује овакав види обуке.

5.2. РЕЗУЛТАТИ АНКЕТЕ СТУДЕНАТА

Анкетирано је укупно 877 студената следећих факултета:

- 154 студената Пољопривредног факултета у Новом Саду:
 - Интегрисане академске студије ветеринарске медицине,
 - Основне академске студије анималне производње.
- 514 студената Медицинског факултета у Новом Саду:
 - Интегрисане академске студије медицине,
 - Интегрисане академске студије стоматологије/денталне медицине,
 - Интегрисане академске студије фармације,
 - Основне академске студије здравствене неге и
 - Основне академске студије едукације и рехабилитације.
- 79 студената Пољопривредног факултета у Земуну, студијски програми:
 - Зоотехника и
 - Биотехнички и информациони инжењеринг.
- 130 студената Факултета ветеринарске медицине у Београду:
 - Интегрисане академске студије ветеринарске медицине.

Од 877 анкетираних 76,17% су били женског, а 23,38% мушког пола. О свом полу се нису изјаснила 4 студента. Учешће студената појединих факултета, као и структура по полу су приказани на Табели 3.

Табела 3. Учешће студената појединих факултета у анкети, са структуром по полу

ФАКУЛТЕТ		ПОЛ		УКУПНО	остало
		женски	мушки		
ПФ-НС	ВМ	98 (80,99%)	23 (19,01%)	121	-
	АП	16 (48,48%)	17 (51,51%)	33	-
МФ-НС		404 (78,91%)	108 (21,09%)	512	2
ПФ-З		42 (53,85%)	36 (46,15%)	78	1
ФВМ-БГ		108 (83,72%)	21 (16,28%)	129	1
УКУПНО		668 (76,17%)	205 (23,38%)	873+4=877 (99,54+0,46=100%)	

Процентуална заступљеност у анкети испитаника са различитих факултета је приказана на Графику 1.

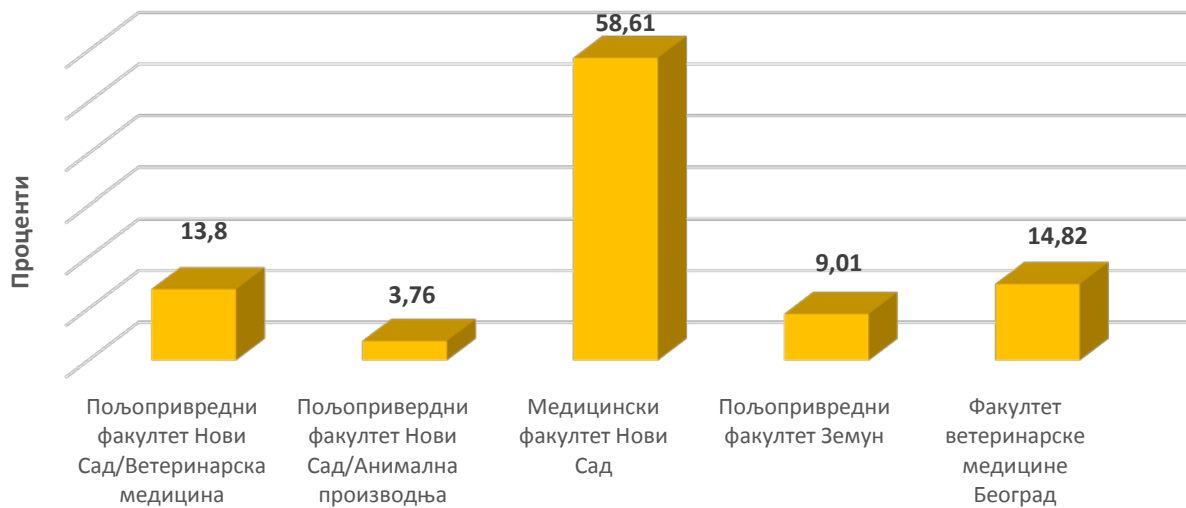

График 1. Процентуална заступљеност различитих факултета

Старосна структура анкетираних испитаника са различитих факултета је приказана у Табели 4.

Табела 4. Старосна структура испитанике по факултетима

ФАКУЛТЕТ	Просек година ± ст. дев.	Мин.	Макс.
ПФ-НС - Ветеринарска медицина	21,93 ± 2,22	19	33
ПФ-НС - Анимална производња	27 ± 4,51	22	37
МФ-НС	22,81 ± 2,85	19	49
ПФ-3	25,47 ± 3,62	19	36
ФВМ-БГ	22,44 ± 2,85	19	29

Анализирајући просечна примања породице анкетираних студената, добијено је Пирсоновим хи-квадрат тестом да постоје статистички значајне разлике међу факултетима (Pearson $\chi^2(8) = 64,2335$, $p < 0.0001$) у односу на просечна примања породице. Учестаности су приказане у Табели 5.

Табела 5. Просечна примања у породицама испитаника по факултетима

Факултет	Просечна примања (динара/месечно)			
	мање од 40.000	од 40.000 до 80.000	од 80.000 до 120.000	преко 120.000
ПФ-НС Вет. медицина	15	58	33	15
% врсте	12,4	47,93	27,27	12,4
ПФ-НС Аним. производња	4	25	3	1
% врсте	12,12	75,76	9,09	3,03
МФ-НС	84	231	126	73
% врсте	16,34	44,94	24,51	14,2
ПФ-3	16	39	18	6
% врсте	20,25	49,37	22,78	7,59
ФВМ-БГ	29	49	31	21
% врсте	22,31	37,69	23,85	16,15
УКУПНО	148	402	211	116
% врсте	16.88	45.84	24.06	13.23

Анализирајући одговоре на питање – да ли познајете појам хипотерапија, Пирсоновим хи-квадрат тестом добијено је да постоје статистички значајне разлике међу факултетима ($\text{Pearson } \chi^2(8) = 64,2335, p < 0.0001$) с обзиром на то да ли су студенти упознати са појмом хипотерапије. Највише су упознати студенти Пољопривредног факултета Нови Сад - Анимална производња (81,82%) најмање студенти Медицинског факултета у Новом Саду (37,74%). Учестаности су приказане у Табели 6 и на Графику 2.

Табела 6. Учестаности познавања хипотерапије по факултетима

Факултет	Да ли знате шта је хипотерапија?		
	Да	Не	Нисам сигуран/на
ПФ-НС Вет. медицина	64	37	20
% врсте	52,89	30,58	16,53
ПФ-НС Аним. производња	27	5	1
% врсте	81,82	15,15	3,03
МФ-НС	194	211	109
% врсте	37,74	41,05	21,21
ПФ-3	57	16	6
% врсте	72,15	20,25	7,59
ФВМ-БГ	65	31	34
% врсте	50	23,85	26,15
УКУПНО	407	300	170
% врсте	46,41	34,21	19,38

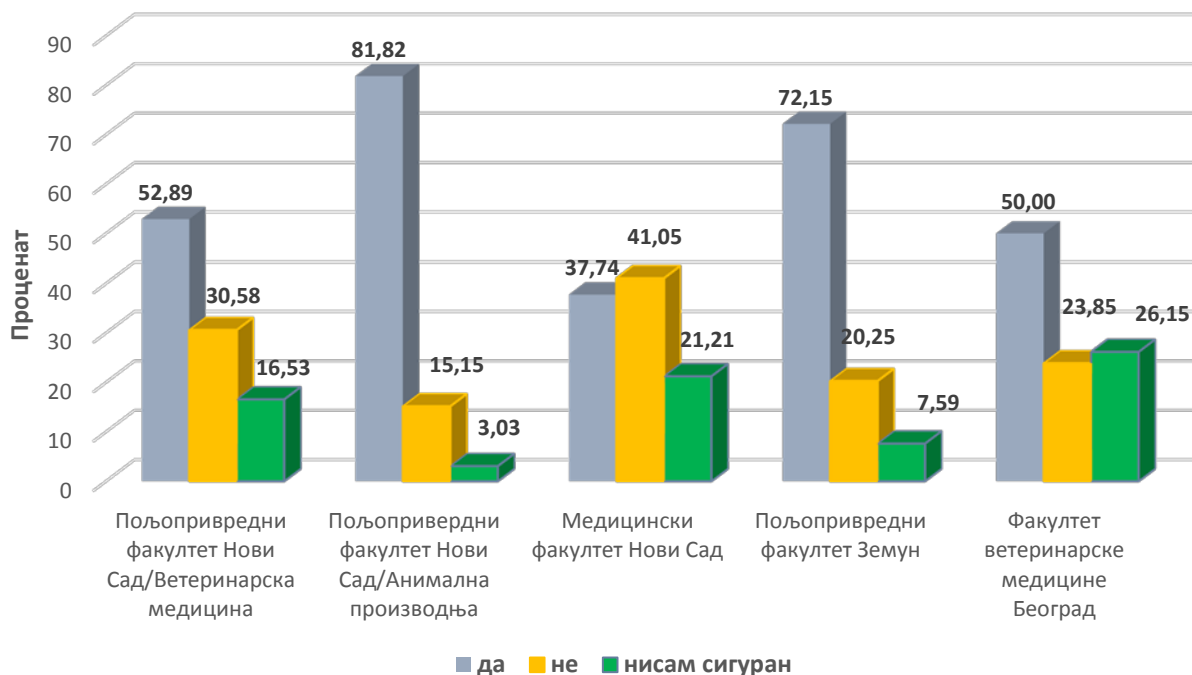

График 2. Учестаности познавања хипотерапије за разне факултете

Пирсоновим хи-квадрат тестом се добија да не постоји повезаност између пола и познавања хипотерапије ($\text{Pearson } \chi^2(4) = 2,7168$, $p = 0,606$), не постоји повезаност између места становања и познавања хипотерапије ($\text{Pearson } \chi^2(4) = 2,4528$, $p = 0,653$), такође не постоји повезаност између просечних примања у домаћинству и познавања хипотерапије ($\text{Pearson } \chi^2(6) = 5,1464$, $p = 0,525$).

За хипотерапију је из медија сазнало 119 анкетираних, 42 је имало искуство са хипотерапијом (они лично или или неко из породице је користио хипотерапију, а од околине је чуло 5 анкетираних. Од 5 анкетираних извор сазнања о хипотерапији био је рад са коњима / рад на хиподрому / похађање школе јахања, док је четворо анкетираних одговорило да се бави коњичким спортом / хипотерапијом. Остали анкетирани су дали нејасне одговоре. Код овог питања од 887 испитаника 374 (42,16%) одговорило је да није чуло за хипотерапију.

На питање о примени терапије уз помоћ коња након одређених стања / обољења, 417 студената дало је одговор са позитивним ставом (зна и подржава), док је 4 студента дало одговор са негативним ставом, тј. да су против њене примене. Став о овој теми нема 144 студента, док је 312 студената одговорило да није чуло за такву врсту терапије. (Табела 7).

Табела 7. Учестаност ставова о употреби коња у циљу бржег опоравка – побољшања неких стања која погађају неуролошке, когнитивне и бихевиоралне способности код људи

Одговори студената	Број	Процент
Да и имам позитиван став о томе (ја сам за примену овакве терапије)	417	47,55%
Да, али имам негативан став о томе (ја сам против примене овакве терапије)	4	0,45%
Да, али немам став о томе	144	16,42%
Не, никада до сада нисам чула/о за тако нешто	312	35,58%

Ако се упореде одговори студената на 3 различита питања (да ли су чули за хипотерапију, где су чули за хипотерапију и да ли су чули о употреби коња у терапији) примећује се да одговори нису конзистентни. Укупно 470 студената (300+170) одговара да не зна (300) или да није сигурно (170) шта је хипотерапија, али на питање где су чули за хипотерапију одговор да нису за њу чули даје 374 студента, тј. 96 студената мање. На питање о употреби коња у терапији (у циљу бржег опоравка – побољшања неких стања која погађају неуролошке, когнитивне и бихевиоралне способности код људи) 312 студената је одговорило да није чуло за то, што није у складу са претходна два одговора. Без обзира на неусклађеност одговора, а можда баш због тога, може да се закључи да испитаници нису уопште или нису довољно добро информисани о постојању терапије уз помоћ коња.

Заступљеност различитих ставова студената о хипотерапији или терапији уз помоћ коња, по врсти факултета које студирају, приказана је у Табели број 8.

Међу факултетима постоје статистички значајне разлике у ставу према хипотерапији, односно да се неки коњи употребљавају у циљу бржег опоравка – побољшања неких стања која погађају неуролошке, когнитивне и бихевиоралне способности код људи, (Pearson $\chi^2(6) = 44,6526$, $p < 0.001$). Највећи проценат позитивног става имају студенти ОАС Анимална производња Пољопривредног факултета у Новом Саду (87,88%). Највише има студената Медицинског факултета који никада нису чули о томе (43,77%).

Табела 8. Учестаности ставова према о хипотерапији или терапији уз помоћ коња за различите факултете

Факултет	ОДГОВОР				Укупно
	Чули су и имају став			Никада до сада нису чули	
	„за“	„против“	без става		
ПФ-НС Вет. мед.	65	1	19	36	121
% врсте	53,72	0,83	15,70	29,75	
ПФ-НС Аним. пр.	29	0	3	1	33
% врсте	87,88	0	9,09	03,03	
МФ	203	1	85	225	514
% врсте	39,49	0,19	16,54	43,77	
ПФ-З	45	0	15	19	79
% врсте	56,96	0	18,99	24,05	
ФВМ	75	2	22	31	130
% врсте	57,69	1,54	16,92	23,85	
Укупно	417	4	144	312	877
% врсте	47,55	0,46	16,42	35,58	

О болестима и стањима код којих би терапија која укључује активност са коњима могла бити од помоћи, било је разноликих одговора који се могу груписати на следећи начин:

- Стања која се углавном дијагностикују у дечијем узрасту (спектар аутизма као једна од терапијских компоненти - 94 испитаника и дечија церебрална парализа - 49 испитаника)
- Стања анксиозности, депресије и поремећаја пажње (код анксиозности 48 испитаника, за третирање депресије 42 испитаника, код поремећаја пажње или ADHD/ Attention Deficit Hyperactivity Disorder 4 испитаника)
- код Дауновог синдрома (34 испитаника)
- код мултипле склерозе (13 испитаника)

Остали испитаници који су одговорили сматрају да је урођена и стечена мишићна обољења могуће третирати терапијом уз помоћ коња.

На питање да ли су сви коњи погодни за употребу у терапијске сврхе 120 анкетираних (13,68%) је позитивно одговорило, а негативно је одговорило 352

(40,14%), а да нису сигурни односно немају мишљење њих 405 (46,18%). Резултати одговора на ово питање приказани су на Графику 3.

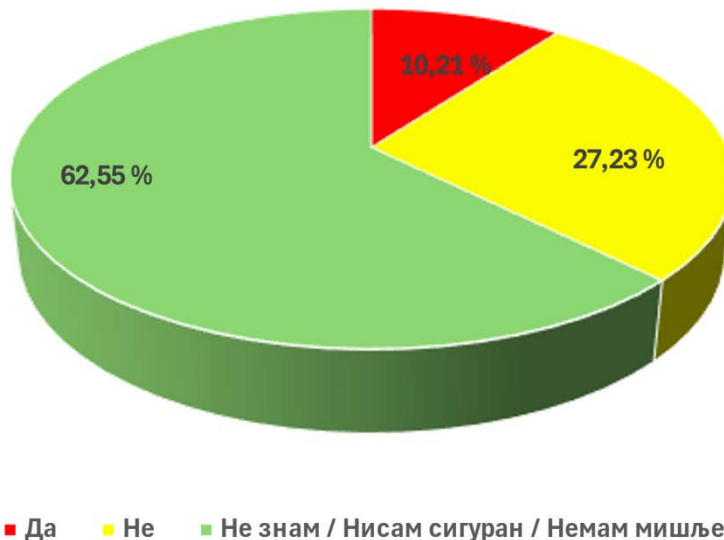

График 3. Мишљење студената да ли су сви коњи подобни за употребу у терапијске сврхе

Мишљење о потреби обуке коња за спровођење хипотерапије су исказали на следећи начин: да је обука неопходна мисли 503 анкетираних, да није неопходна али да је боље ако је коњ прошао обуку мисли 140 студената, о томе нема мишљење 225, а да коњи имају урођени смисао за активности са људима и јахање мисли њих 9.

У земљама где је терапија коњима признати интегрални део лечења неких обољења и стања, постоје и критеријуми које треба да испуни коњ, а да би био обучен за примену одређене врсте терапије. Ови критеријуми се могу сумарно исказати на следећи начин:

Коњ треба да:

- Покаже ниво послушности 1 или 2 на скали од 1 до 10 (1 је највиши ниво послушности, 10 је најнижи ниво послушности),
- Буде у стању да мирно и стрпљиво стоји за пењање и силажење са седла,
- Буде физички здрав у ходу, касу и галопу,

- Буде отпоран на околину (која може утицати на његово кретање или промену расположења),
- Буде отпоран на махање, дечије играчке, друге реквизите, буку и људе,
- Буде трпељив за тимарење,
- Буде доброг понашања,
- Буде доброг понашања у штали,
- Прикаже добар баланс, симетрију и кретање [15].

Међу анкетираним студентима влада мишљење да је тренинг коња који се употребљавају као терапијски коњи неопходан (503 анкетирана студента), што је говори о томе да су студенти свесни потребе едукације у свим областима које се тичу људског здравља.

Међу факултетима постоје статистички значајне разлике у мишљењу са ли су сви коњи погодни за употребу у терапијске сврхе, (Pearson $\chi^2(4) = 86,7006$, $p < 0,001$), што је приказано на Графику 4.

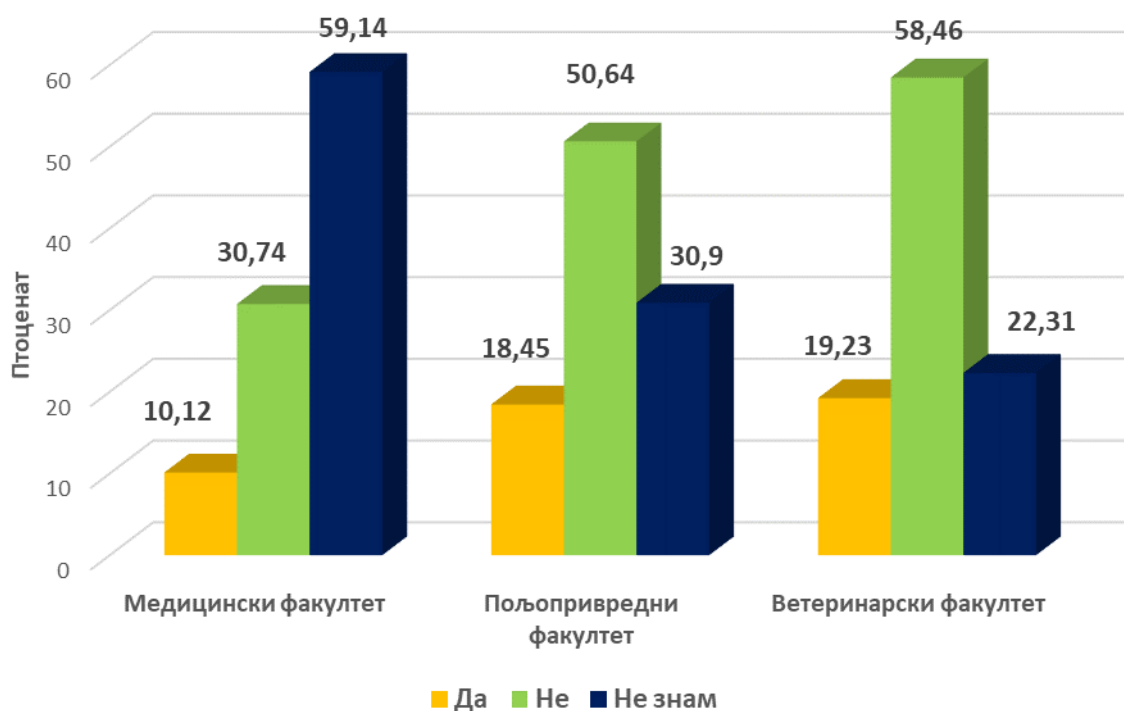

График 4. Одговори на питање „да ли су сви коњи погодни за употребу у терапијске сврхе“, дистрибуција по факултетима.

Одговори студената Пољопривредних факултета и Факултета ветеринарске медицине се разликују од студената Медицинског факултета. Студенти

Пољопривредних факултета и Факултета ветеринарске медицине у високом проценту одговарају са НЕ на питање о погодности употребе свих коња у терапијске сврхе, за разлику од студената Медицинског факултета.

Студенти на питање о добробити животиња одговарају на следећи начин:

- 437 (49,83%) појам познају, али не могу да га дефинишу
- 330 студената (37,63%) појам добробит знају (знају све или знају много о овој теми)
- 92 студента (10,49%) се са појмом није срело до сада
- 18 студената (2,05%) о добробити животиња ништа не зна и мисли да је неважна

Чињеница да је 10,49% испитаника одговорило да се до сада није срело са појмом добробити животиња је врло алармантна и иде у прилог потреби да се студенти, али и јавност много више информишу о овој теми. Шта више, од 877 студената, 18 студената (2,05%) одговорило је да о добробити животиња ништа не зна и мисли да је неважна: 14 од 668 студенткиња (2,1%) и 4 од 205 студента (1,95%). Расподела по факултетима приказана је у Табели 9.

Табела 9. Заступљеност студената по полу и по факултетима, који су одговорили да о добробити животиња ништа не знају и мисле да је неважна

Факултет	број и % студената	Пол	
		женски	мушки
МФ-НС	15 од 512 (2,93%)	12 од 404 (2,97%)	3 од 108 (2,78%)
ПФ-НС	2 од 121 (1,65%)	2 од 98 (2,04%)	-
ФВМ-БГ	1 од 129 (0,78%)	-	1 од 21 (4,76%)
ПФ-3	-	-	-
УКУПНО	18 од 877 (2,05%)	14 од 668 (2,1%%)	4 од 205 (1,95%%)

Да ли, са аспекта добробити животиња, употреба коња у терапијске сврхе утиче на коња било је наредно питање из анкете. Генерално, да употреба коња у терапијске сврхе утиче на самог коња, мисли 333 студента. О негативном утицају на коња изјашњава се 31 студент; није сигурно 447 студената, а 54 мисли да не

постоји утицај на коња. О могућем утицају изјашњава се 10 студената могући утицај у зависности од тога како се држи коњ, какав је сам коњ, о одговорном поступку према коњу, о изложености коња стресу и сл.).

У анкетном материјалу се показало да је релативно мали број анкетираних студената познавало појам добробити животиња – добробити коња. Ово су доста забрињавајући резултати обзиром да су анкетирани студенти тзв. биолошких факултета. Поставља се питање зашто и како сви анкетирани не знају шта је добробит животиња. Могући одговори на ова питања су следећи:

- Непознавање добробити као последица мањкаве едукације из биолошких области
- Недовољна промоција добробити животиња у читавом друштву
- Мали простор дат добробити животиња у писаним и визуелним медијима
- Незаинтересованост за добробит животиња као последица ниског етичког образовања
- Лична незаинтересованост
- Долазак из средине где се добробити животиња не придаје значај
- Нешто друго

Да је упознавање са појмом добробити важно, потврђују литературни подаци. У Великој Британији постоје бесплатни онлајн курсеви који едукују полазнике курса о добробити животиња, посебно коња [16]. Један од таквих курсева је и горе поменути који има неколико нивоа. То је бесплатан онлајн курс о бризи о коњима, који укључује управљање њиховим здрављем, исхраном и општим благостањем. Први ниво је основна теорија добробити коња - курс обухвата све аспекте неге и добробити коња у циљу разумевања њиховог понашања као и њихових потреба. Учи се о управљању њиховим здрављем и исхраном. Такође курс пружа и процену потребе за обуком коња.

Докторска студија са Новог Зеланда [17] која је истраживала односе студената и коња за практичан рад са студентима на Универзитету Масеи, на Новом Зеланду (Massey University, New Zealand) је показала да су сигурност у поступању са коњима као и искуство са коњима били су ограничени на мању групу студената који улазе у ветеринарски едукациони програм. Студенти прве године имали су веће потешкоће у тумачењу понашања коња, мање разумевања

механизама учења коња и лошије самопроцењене вештине руковања коњем у поређењу са студентима 4. године. Правилна интерпретација понашања коња од стране студената била је повезана са историјом поседовања кућних љубимаца, присуством коња на породичном имању студената током одрастања и годином студија (тј. напредовањем студената у програму). Перцепција наставних коња о људима је истраживана на почетку, током и на крају семестра практичне наставе, кроз тест прилажења. Коњи су знатно мање прихватили контакт са људима ако су чешће коришћени за подучавање у недељама пре теста. Понашање и физиолошки одговори коња процењени су током три типа практичне наставе (тј. руковање животињама, медицински ректални и репродуктивни ректални прегледи кобиле). Откуцаји срца током практичне наставе били су конзистентни и у распону од коња који се одмара. Резултати приказани у овој тези дају значајан увид у потребу за подучавање коња у програмима студија ветеринарских наука. Налази сугеришу да су коњи за подучавање искусили ограничен физички, физиолошки и бихејвиорални стрес због њиховог коришћења за практичну наставу.

Ауторка Суса [18] говори о томе како се добробит коња може побољшати кроз едукацију. Сећајући се детињства проведеног са коњима и упоређујући са садашњошћу (блог од 9. септембра 2024.) износи да је добробит коња сада на високом нивоу, јер сви њени коњи уживају најмање у једном слободном дану недељно, често два, као и у дужим паузама између јахања. Имају сено по слободном избору, што није био концепт у шталама у њеном детињству. Коњи уживају, зависно од годишњег доба, у дугим данима или ноћима на пашњаку. Добијају неопходне суплементе за боље варење, за копита и кожу у имају одговарајуће огртаче. У испустима имају блокове соли, у шталама вентилаторе у угловима за циркулацију ваздуха. Њихова седла подешавају монтажери седла, а тела коња третирају киропрактичари. Ауторка каже да и сама не зна када је почела да боље разумева своје коње и да верује ономе што они покушавају да кажу. Изјављује да ће наставити да учи док год има коње и поделиће своје знање у циљу побољшавамо добробити коња широм света, од основних до међународних шампионата.

У истраживању аутора из Новог Зеланда [19] о користи за студенте ветеринарске медицине након што су у контакту са животињама, посебно у разумевању понашања коња, долази се до закључка да студентима прве године ветерине често недостаје препознавање сигнала понашања коња. Стиче се утисак

да је претходна изложеност коњима и/или кућним животињама (на њиховом сопственом имању) дала предност у тумачењу понашања коња и способности руковања коњем.

У истраживању спроведеном у Канади [20] у фебруару 2024. године 80% испитаника у онлајн анкети коју је спровело Удружење часописа о коњима (Horse Community Journals Inc.) из 2023. идентификовало је добробит коња, нежељене коње, неодговорне власнике и узгој и трошкове активности коња као главне проблеме са којима се суочава делатност везана за коње, у Канади. Осталих 20% испитаника било је забринуто због старења демографије учесника у овој делатности и губитка ментора; недостатак нових људи који улазе у делатност везану за коње, као и губитак коњичког земљишта и стаза. Анкетом је прикупљено 729 одговора. Кључна питања која су истакли испитаници се односе на забринутост за добробит коња – постоји недостатак знања о добробити коња. Поред тога, неопходна је примена новостеченог знања о добробити коња кроз акцију и измењено понашање. Такође постоји широка забринутост због застарелих пракси и начина на који те праксе и недостатак разумевања етологије коња утичу на друштвену дозволу за рад индустрије коња. Решења која су предложили испитаници у анкети како би се осигурале континуиране активности коња у Канади укључивала су следеће: образовање о добробити коња (примена науке у едукацији учесника у делатностима везаним за коње, спровођење прописа и минималних стандарда за негу коња и услове живота, повећање образовања о еутаназији као решењу за окончање патње. Такође предлажу промоцију инклузивног учешћа (учешће различитих група и појединаца у делатностима везаним за коње). Мишљења су да је подизање свести о добробити коња веома важно. Истичу значај јавне свести о праксама добробити коња у оквиру коњичког спорта и нетакмичарских активности коња.

У чланку из априла 2024. године [21] ауторка Сју Лиман (Sue Lyman) износи своје ставове на тему „Обликовање будућности добробити коња образовањем, праведношћу и саосећањем“. Она износи да провођење едукативних иницијатива, уз успостављање јасних и спроводљивих правила, представља избалансирану стратегију која може значајно побољшати животе коња.

У покушајају да побољшају познавање добробити коња код студената, Универзитет Вестон (University Centre Weston, Weston-super-Mare) у Великој Британији, увео је за студенте који студирају гајење животиња, понашање и

добробит и поступке са животињама, излет у Свет коња (Horseworld), истакнуту добротворну организацију за коње са седиштем у Бристолу. Ова посета је била кључна прилика за оне који теже да професионално раде у овој области да се боље упознају са добробити животиња и управљањем коњима, неприметно се усклађујући са фокусом наставног плана и програма из етичке праксе. Студенти су ценили прилику да посматрају рехабилитационе активности са неким коњима и да буду поучени о томе како се спроводе процене добробити. Посета је била трансформативно искуство које је обогатило њихове студије - стекли су непроцењив увид у добробит коња, додатно учвршћујући своју посвећеност подстицању позитивних промена у овој области.

Попеску и сар. [22] су истражујући добробит коња и индекс стреса код радних коња и коња из одгајивачница, дошли до закључка да су радни коњи били под вишим нивоом стреса и да је код њих добробит била на нижем нивоу од коња из одгајивачнице. Ово говори о томе да се више пажње поклања гајеним коњима, вероватно због њихове материјалне вредности.

У нашој средини спроведена је студија познавања студената медицине о добробити фармских животиња [23]. Налази ове студије потврђују да ставови према добробити животиња на фарми нису хомогени и да су повезани са демографским карактеристикама ученика. Такође, резултати сугеришу да би више пажње требало посветити наставном плану и програму како би се индиректно побољшала добробит домаћих животиња.

Студенти Универзитета Аугуста виде предности коришћења хипотерапије код пацијената са посебним потребама.

У опсервационој студији у којој су учествовала четири студента медицинских колеџа (усмерења ка физикалној терапији) посматрали су ефекте хипотерапије /терапијског јахања на неколико деце и адолесцената који су били третирани са овим видом терапије. Уочен је значајан напредак у моторним достигнућима и смањен степен анксиозности код свих пацијената. У студији су били опсервирани ефекти терапије која је спровођена на 4 коња којима су управљали едуковани добровољци [24].

На Факултету за професије везане за здравство (School of Health Related Professions) од 2020. године је у програм студирања као део едукације радне терапије уврштен и курс хипотерапије [25].

На државном Универзитету у Арканзасу (Arkansas State University) студенти имају прилику да учествују на стварним сесијама са пацијентима укљученим у истраживање и са обученим члановима факултета где се спроводи хипотерапија. Све сесије хипотерапије одржавају се у центру за коње (Equine Center) у кампусу. Програм хипотерапије је под надзором професора физикалне терапије [26]

Универзитетска акредитација Отербеин (Индијана, САД) је објавила следећи курикулум: Шта студент треба да научи да би радио у терапијском јахању? Од „папирологије“ (административног дела) до обуке, одабира коња, подучавања, па чак и управљања волонтерима. У Одељењу за науку о коњима, развијен је савршен курс за подучавање студената Универзитета у Отербеину како да управљају неопходним знањима и да учине нешто добро у заједници радећи са спортистима Специјалног Олимпијског тима [27].

Успешно решавање етичких дилема, у области ветеринарске медицине, често захтева проширивање уских схватања о моралном достојанству и одговорности према схватању општих вредности, посебно према интринсичној вредности.

Са аспекта радикалног биоцентризма нема разлике кад умре човек или дрво, јер у оба случаја умире живо биће. Земљу треба посматрати као јединствен систем, па биолошко нарушавање једног бића нарушава цели ланац. Ниједна врста није важнија од друге. Ова теорија даје интринсичну вредност самом животу. Радикални антропоцентризам (ἄνθρωπος / антропос = грч. човек; центар = средиште) заступа становиште да је човек најважнији и његове потребе, с тога не постоји никаква дужност и одговорност човека која би сама по себи требало да штити биљке и животиње [28].

Ако би се питање добробити терапијских коња посматрало са аспекта антропоцентризма и биоцентризма, иако је реч о два различита приступа према животу и природи уопште, могло би се доћи до истог закључка да је добробит терапијских коња важна и да јој треба посветити пажњу. Са аспекта биоцентризма то је очигледно, међутим и са аспекта антропоцентризма, где је човек најважнији, посвећивање пажње добробити тераписких коња може бити изузетно значајно, јер је човеку у интересу да терапијски коњи буду у што бољем стању.

5.3. РЕЗУЛТАТИ АНКЕТЕ ТЕРАПЕУТА

На анкету је одговорило 5 терапеута, од којих је 1 био мушког пола, а 4 женског пола. Просек година је био 43,8. У односу на школску спрему, 3 је било са вишом школском спремом, а 2% са последипломским студијама. У односу на врсту школске спреме били су: дефектолог, дефектолог и олигофренолог, струковни физиотерапеут – дипломирани менаџер за односе са јавношћу, виши радни терапеут и специјалиста за рани развој. Четири терапеута су из градске средине, а један је проводи подједнако време у селу и у граду.

Терапијом уз помоћ коња два испитаника се баве од 2009. године, а остали од 2011, 2013. и 2015. године.

За терапију уз помоћ коња сазнали су преко друштвених мрежа (два анкетирани), из медија (један анкетирани), преко непосредног сазнања корисника из породице (један анкетирани), и током школовања (један анкетирани).

Мотив за бављење овом врстом терапије је био различит код сваког појединачног анкетираниог: позитивна сазнања из литературе, волонтирање и терапијском програму, љубав према позиву и животињама и тежња према алтернативним и неинвазивним начинима лечења.

Свих пет испитаника је прошло неки вид обуке за рад са терапијским коњима и/или за спровођење терапије уз помоћ коња, са напоменом да у нашој земљи не постоји редовна акредитована едукацију из области терапије помоћу коња: Један анкетирани је прошао обуку у Коњичком Клубу Бојчин (код Обреновца) уз сопствено искуство у раду са децом са ометеношћу у развоју и едукацију у PATH International (Professional Association of Therapeutic Horsemanship - USA). Остали анкетирани су своју едукацију завршили у Словенији, с тим да се један обучавао и у Аустрији, а један у савезу за хипорехабилитацију у Србији. Јасно је да постоји простор и потреба да се у нашој земљи осмисли, акредитује и организује овакав види обуке.

Сви анкетирани терапеути су дали одговор да нису сви коњи погодни за терапију, него се бирају на основу базичних особина (темперамент, величина,

старост, начин кретања, нарав) и морају бити и обучени за ову врсту рада. Један анкетирани користи свога коња, а остали користе коње из коњичких клубова.

Упитани о утицају терапије на коња са којим се спроводи ова врста терапије, анкетирани су одговорили појединачним одговорима чија се садржина може сажети у то да се током читаве терапије мора водити рачуна и о добробити самог коња.

Из података добијених у овом истраживању (без обзира на мали број испитаника), а такође и из познавања образовних профила, јасно је да у нашој средини не постоје едукациони курсеви који би образовали (хипо)терапеуте. У земљама где је хипотерапија веома раширена као једини, чешће као комплементарни облик терапије за бројна стања код деце и одраслих, едукација за хипотерапеута је систематизована и лиценцирана. Анкетирани су завршили курсеве у иностранству, самоиницијативно, а њихова делатност није призната од стране Фонда за здравствено осигурање. Такође, занимање хипотерапеута и терапеута уз помоћ коња не постоји у каталогу занимања у нашој земљи. У анкети наведени едукативни центри не пружају систематизован приступ кориснику терапије нити ситематизовану процену резултата терапије; резултате процењују родитељи/старатељи корисника својим субјективним општим утиском.

У блогу о хипотерапији и хипотерапеутима [29] се таксативно наводи које услове треба да испуни особа која жели да се бави хипотерапијом у САД. То је следеће: да би особа постала сертифицивани клинички специјалиста за хипотерапију, мора имати лиценцу или сертифицивану праксу као физиотерапеут, радни терапеут или терапеут за говор или језик у САД. Потребне су три године пуног радног стажа у било којој од ових професија. Комплетних 100 сати третмана у пракси коришћењем хипотерапије потребно је у року од три године од рока за пријаву. Хипотерапеут треба да буде комотан у раду са коњима и да зна да јаше коње. Кандидат мора лично полагати испит за сертификацију. У истом блогу се говори и о сертификацији за хипотерапеута у Индији. У Индији постоји мали број центара који пружају само ограничене услуге хипотерапије. Пацијенти у Индији не добијају стандардизовану или контролисану процедуру лечења. И не само то, хипотерапија не спада у опште здравствено осигурање. Али постоје хипотерапијски центри, које отвара Министарство здравља у овој земљи. Повећава се број центара који пружају сертифицивану обуку за хипотерапију. Са покрићем часова хипотерапије у оквиру општег здравственог осигурања, доћи ће

време када ће ефикасне и безбедне услуге бити доступне пацијентима. Да би особа постала хипотерапеут у Индији, потребно је да студира психологију и добије лиценцу и сертификат.

У Канади такође постоје јасно дефинисани критеријуми о томе како се постаје хипотерапеут [30]. Кандидат мора бити тренутно регистровани физиотерапеут или радни терапеут, мора похађати одобрени тродневни курс хипотерапије, треба да пажљиво прочита Приручник (за курс). Након курса кандидат треба да поднесе кратак видео (до 15 минута) сесије хипотерапијског третмана заједно са планом лечења и извештајем, укључујући области којима треба да се бави и досадашње резултате. Након успешне процене добија терапеутски сертификат за хипотерапију. У Великој Британији [31] постоји организација ЕАК ® (Equine Assisted Qualifications – Квалификације за примену коња као помоћ) која поставља и прати стандарде квалитета за своје центре за учење уз помоћ коња и обезбеђује обуку и квалификације за фасилитаторе – особе које рукују коњима и друге који су укључени у учење уз помоћ коња. Постоји велики број центара одобрених од стране ЕАК-а у Великој Британији који нуде интеракцију са коњима за децу, младе и одрасле, што доводи до национално признатих квалификација. Обука за фасилитаторе - ЕАК нуди бројне програме обуке. Курсеви се одвијају током целе године. Центри одобрени од стране ЕАК-а су испунили стандарде квалитета укључујући руковање коњима, животну средину и квалификације особља. Неки центри су специјализовани за одређене области, као што је рад са децом и младима који су искључени из школе.

У Европи, као на пример у Чешкој Републици, такође постоје систематизовани и лиценцирани едукациони курсеви за примену хипотерапије [32]. Чешко удружење за примену терапије помоћу коња (The Czech Equine Facilitated Therapy Association - CEFTA) основано је 1991. године. Организују свеобухватне програме едукације за физикалне и радне терапеуте, едукаторе, социјалне раднике, психотерапеуте и водиче коња. Физиотерапија и радна терапија уз помоћ коња је веома напредна метода лечења у Чешкој Републици и то у широком спектру дијагноза (стања).

Користећи велико искуство које имају друге земље из области хипотерапије и терапије уз помоћ коња, и код нас би се могли увести критеријуми за особе које могу да се баве овом врстом терапије. Такође, постоји потреба за

стандардизацијом ове врсте терапије кроз сертификоване курсеве и едукативне семинаре.

5.4. РЕЗУЛТАТИ АНКЕТЕ КОРИСНИКА

Од укупно 20 анкетираних корисника, тј. родитеља деце корисника, 17 (85%) је било женског пола, а 3 (15%) мушког пола. Просечан број година је био 47,8 (најмлађи 31 година, а најстарији 66 година). У односу на школску спрему, 4 је било са завршеним мастером, 12 са завршеним факултетом / вишом школом, а 4 са завршеном средњом школом. Структура анкетираних у односу на место становања је била следећа: у граду живи 16, у селу 1, док остали живе подједнако у граду и у селу. Просечна примања (по особи) у домаћинству анкетираних су била разнолика, двоје није желело да да одговор на питање, 5 је навело да има примања преко 120.000 динара, а њих 5 да има мања од 40.000 динара месечно.

Обавештеност – знање о корисности терапије уз помоћ коња анкетирани су стекли на различите начине. Препоруку за терапију уз помоћ коња из медицинске установе добио је један корисник (5%), и од лекара физијатра један корисник (5%). Из медија и преко друштвених мрежа 6 корисника (30%), лични бенефит од терапије уз помоћ коња су имала 2 корисника (10%), а 10 корисника (50%) је информацију о терапији уз помоћ коња добило из породице / од пријатеља / познаника.

Индикације - обољења и стања због којих су деца анкетираних користила (користе) терапију су: поремећаји из спектра аутизма, Даунов синдром, дисхармоничан развој и кашњење у говору, циста на мозгу, поремећај пажње концентрације, емпатије, сарадње и јачање мускулатуре, развојна дисфазиа, Синдром Вилијамс (Williams syndrome), хемипареза, епилепсија, умерена душевна заосталост, спастична парепареза. Сумарно, доминирају стања из спектра аутизма као и дечија церебрална парализа.

За поменута стања, дају одговоре да се терапија примењује најчешће више од годину дана (13 корисника).

За кориснике можда најважније питање односило се на промене у основном обољењу или неке друге промене због којих се примењује терапија. Значајне промене на боље је приметило 13 корисника (65%), а минималне промене на боље је приметило њих 7 (35%).

Упитани „да ли се терапија спроводи на истом коњу“, одговорили су да се спроводи на истом коњу у 18 случајева, а да се користе различити коњи у два случаја. На питање „шта мисле да је боље за дете“ корисници су одговорили већином да непознати коњи (на које дете није навикло) имају другачији темперамент и не познају навике детета (врискање и сл).

Анкетирани корисници нису сигурни у погодност сваког коња за терапију (троје мисли да су сви коњи погодни за терапију, њих десет мисли да нису, а седморо нема мишљење).

Појам добробит животиња познаје 5 корисника, не зна да дефинише појам њих 13, а са појмом се није срело 2 корисника.

О утицају терапије на коња (са аспекта добробити) корисници имају утисак да постоји позитиван утицај (8 корисника), амбивалентност исказује 1, а без става је њих 10. Одабир коња за терапију је некима важан, док некима није битан, иако већина износи став да је важан „познат коњ“, односно „коњ на кога се дете навикло“

Коментари о терапији су били следећи:

- Мислим да би терапијско јахање требало да буде више заступљено и доступно већем броју деце са посебним потребама
- Моје је дете на терапијском јахању. Можда нам фали мало више упознавања са животом коња, карактером, начином на који комуницирамо са њим и како да се бринемо о њему.
- На наше дете добро утиче. Једва чека када има јахање.
- Поздрављам Ваш труд да помогнете деци са посебним потребама уз помоћ ових племенитих животиња. Јако често долазимо у Бојчинску шуму. Велики поздрав!
- Треба радити на даљем развоју хипотерапије, јер деци користи и воле је, захвалност људима који се тиме баве.

Анкетирани су изнели бројна медицинска стања и поремећаје за које мисле да су могућа побољшања применом терапије уз помоћ коња. Бројни подаци из стручне литературе говоре о томе. Као једна од земаља где је хипотерапија широко примењена је Турска. У студији из 2015. године [33] анализирани су реакције родитеља деце која су била на хипотерапији. Родитељи многе аутистичне деце укључене у програм хипотерапије примећују значајна побољшања физичких, социјалних и сензорних функција своје деце; закључено је да хипотерапија може бити једна од комплементарних стратегија лечења аутистичне деце. Такође, код деце са церебралном парализом терапије засноване на вежбама које имају за циљ побољшање постуралне контроле чешће се користе током последњих деценија. [34,35].

6.0. ЗАКЉУЧЦИ

У складу са постављеним циљевима, а на основу добијених резултата спроведеног истраживања, могу се извести следећи закључци:

- У нашој земљи употреба термина хипотерапија и терапија коњима (терапијско јахање) није увек конзистентна, док се негде користе као синоними, другде се представљају као различити појмови. Због тога би било од велике важности да надлежне институције дају предлоге и смернице како би се разјаснила употреба ових термине код нас, што би био и основни предуслов за даље законско регулисање спровођења терапије уз помоћ коња, као и додатних повезаних активности.
- Код нас не постоје специјализоване установе које спроводе терапију уз помоћ коња, а ова врста терапије није верификована од стране здравствених институција, што онемогућава корисницима да добију накнаду трошкова.
- Коњи који учествују у терапији се бирају према процени терапеута, јер у нашој земљи још увек не постоје законом прописана правила и критеријуми. Такође, не постоји систематизована обука за терапеуте, који своје знање стичу у иностранству, што јасно указује на то да постоји простор и потреба да се у нашој земљи осмисли, акредитује и организује овакав види обуке.
- Са појмом „хипотерапија“ највише су упознати студенти ОАС Анимална производња Пољопривредног факултета Нови Сад (81,82%), а најмање студенти Медицинског факултета у Новом Саду (37,74%). Пирсоновим хи-

квадрат тестом добијено је да постоје статистички значајне разлике међу факултетима, а да не постоји повезаност између пола и познавања хипотерапије, не постоји повезаност између места становања и познавања хипотерапије, такође не постоји повезаност између просечних примања у домаћинству и познавања хипотерапије.

- Међу студентима различитих факултета постоје статистички значајне разлике у ставу према хипотерапији, односно да се неки коњи употребљавају у циљу бржег опоравка – побољшања неких стања која погађају неуролошке, когнитивне и бихевиоралне способности код људи. Највећи проценат позитивног става имају студенти ОАС Анимална производња Пољопривредног факултета у Новом Саду (87,88%). Највише има студената Медицинског факултета који су одговорили да никада нису чули о томе (43,77%).
- Од свих анкетираних студената, 10,49% одговорило да се до сада није срело са појмом „добробит животиња“, а 2,05% одговорило је да о добробити животиња ништа не зна и мисли да је неважна, што је забрињавајућ податак с обзиром на то да су анкетирани студенти тзв. биолошких факултета. Све то иде у прилог потреби да се студенти, али и јавност много више информишу о овој теми.
- Обавештеност – знање о корисности терапије уз помоћ коња анкетирани корисници су стекли на различите начине: 50% корисника је информацију о терапији уз помоћ коња добило из породице / од пријатеља / познаника, 30% из медија и преко друштвених мрежа, 10% је имало лично искуство, тј. бенефит од терапије уз помоћ коња, а из медицинске установе и физијатра по 5% корисника.
- Све горе наведено иде у прилог потреби да се студенти, али и јавност много више информишу о овој теми.

7.0. ЛИТЕРАТУРА

1. White-Lewis S. Equine-assisted therapies using horses as healers: A concept analysis. *Nursing Open*. 2020; 7: 58–67. <https://doi.org/10.1002/nop2.377>
2. Windrush Farm. American. [Internet]. Available from: <http://windrushfarm.org/downloads/american.pdf>
3. Станић Ј. Индикације за терапијско јахање и евалуација ефеката терапијског јахања. Зборник радова са Првог семинара о терапијском јахању одржаног у Дому за децу и омладину ометену у развоју, Ветерник, 14. 03. 2007.
4. Šćerpanović M. The impact of therapeutic riding on children and youth with developmental disabilities. *Exceptional Children: Education and Treatment*. 2019; 1(2): 229-239.
5. Palilula info. Terapeutsko jahanje i hipoterapija. [Internet]. Available from: <https://www.palilula.info/vesti/drustvo/terapeutsko-jahanje-i-hipoterapija/>
6. Disability Info. Terapeutsko jahanje i hipoterapija. [Internet]. Available from: <https://disabilityinfo.me/zivot-i-rad/zdravlje/item/71-terapijsko-jahanje-i-hipoterapija>
7. Duncan IJH. Animal Welfare: A Brief History. In: *Animal Welfare: from Science to Law*. 2019.
8. Cattle Welfare. Animal welfare: a long storied history. [Internet]. Available from: <https://cattliewelfare.ca/animal-welfare/animal-welfare-a-long-storied-history/>
9. Broom DM. A history of animal welfare science. *Acta Biotheor*. 2011 Jun; 59(2): 121-37. doi: 10.1007/s10441-011-9123-3. Epub 2011 Feb 24. PMID: 21347723.
10. World Horse Welfare. About us: Our organisation's history. [Internet]. Available from: <https://www.worldhorsewelfare.org/about-us/our-organisation/history>
11. Rollin BE. Equine welfare as a mainstream phenomenon. In: *Ethics in Veterinary Medicine*. AAEP Proceedings. 2013; 59: 9-16.
12. Cowan T. The Animal Welfare Act: background and selected animal welfare legislation. Congressional Research Service. 2016 [Internet]. Available from:

https://www.everycrsreport.com/files/20130612_RS22493_29c39dbe40d97e50d5f51374a9366566944c0203.pdf

13. The History of Laws Against Cruelty to Animals. [Internet]. Available from:

<https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=5150fd32-3c95-4cbb-9582-90795bd4e106>

14. Brown A. Standardised Equine Based Welfare Assessment Tool (SEBWAT) BROOKE

Action for working horses and donkeys, 2012 Available from:

<https://www.thebrooke.org/sites/default/files/Professionals/SEBWAT.pdf>

15. Sunnyside Fjords. Training therapy horse. [Internet]. Available from:

<https://sunnysidefjords.org/training-therapy-horse/>

16. Alison. Basic theory of equine welfare. [Internet]. Available from:

<https://alison.com/course/basic-theory-of-equine-welfare>

17. Guinnefollau L. The use of horses for undergraduate practical teaching: Animal welfare and teaching implications. [PhD thesis]. Massey University, Palmerston North, New Zealand.

Available from: <https://mro.massey.ac.nz/server/api/core/bitstreams/80f769fd-6ee6-4e29-9ed8-9174b5578eab/content>

18. Chronicle of the Horse. Know better, do better: Improving equine welfare through

education. [Internet]. Available from: <https://www.chronofhorse.com/article/know-better-do-better-improving-equine-welfare-through-education>

19. Guinnefollau L. The use of horses for undergraduate practical teaching: Animal welfare and teaching implications. [PhD thesis]. Massey University, Palmerston North, New Zealand.

Available from: <https://mro.massey.ac.nz/server/api/core/bitstreams/80f769fd-6ee6-4e29-9ed8-9174b5578eab/content>

20. American Horse Publications. Poll identifies horse welfare concerns and educational needs in Canada's horse industry. [Internet]. Available from:

<https://www.americanhorsepubs.org/newsgroup/poll-identifies-horse-welfare-concerns-and-educational-needs-in-canadas-horse-industry/>

21. Chronicle of the Horse. Shaping the future of horse welfare with education, justice, and compassion. [Internet]. Available from: <https://www.chronofhorse.com/article/shaping-the-future-of-horse-welfare-with-education-justice-and-compassion/>

22. Popescu S, Diugan EA. The relationship between the welfare quality and stress index in working and breeding horses. Res Vet Sci. 2017 Dec; 115: 442-50.

23. Nenadović K, Videnović D, Đorđević M, Đukić-Stojšić M, Vučinić M. Knowledge and attitudes of veterinary students in Serbia toward farm animal welfare. AVM [Internet]. 2024 Jun 22 [cited 2024 Sep 14]; 17(1): 69-87. Available from: <https://niv.ns.ac.rs/e-avm/index.php/e-avm/article/view/380>

24. Jagwire. Augusta University students see benefits of using hippotherapy with special needs patients. [Internet]. Available from: <https://jagwire.augusta.edu/augusta-university-students-see-benefits-of-using-hippotherapy-with-special-needs-patients/>
25. UMMC News. Shaking Salt. [Internet]. Available from: <https://www.umc.edu/news/Miscellaneous2018/08/August%202018%20CONSULT/shaking-salt.html>
26. Arkansas State University. Campus hippotherapy program provides emotional and physical benefits. [Internet]. Available from: <https://www.astate.edu/news/campus-hippotherapy-program-provides-emotional-and-physical-benefits/>
27. Otterbein University News. Cool courses: Therapeutic riding teams. [Internet]. Available from: <https://www.otterbein.edu/news/cool-courses-therapeutic-riding-teams-otterbein-students-up-with-special-olympics-athletes/>
28. Каначки З, Пајић М. Ветеринарска етика, Пољопривредни факулете Нови Сад, 2019. [Internet]. Available from: <https://polj.uns.ac.rs/sites/default/files/udzbenici/Veterinarska%20etika%20-%202019.pdf>
29. Leverage Edu. Hippotherapy. [Internet]. Available from: <https://leverageedu.com/blog/hippotherapy/>
30. RDA NSW. Hippotherapy accreditation courses. [Internet]. Available from: <https://www.rdansw.org.au/wp-content/uploads/2013/04/Hippotherapy-Accreditation-Courses-2013.pdf>
31. Equine Assisted Qualifications. [Internet]. Available from: <http://www.equineassistedqualifications.com/#:~:text=EAQ%20offers%20a%20number%20of,in%20the%20UK%20by%20Ofqual>
32. Education in Hippotherapy. Equine facilitated therapy course: Basic. [Internet]. Available from: <https://educationinhippotherapy.com/courses/equine-facilitated-therapy-course-basic/>
33. Koca TT, Ataseven H. What is hippotherapy? The indications and effectiveness of hippotherapy. *North Clin Istanbul*. 2016 Jan 15; 2(3): 247-252. doi: 10.14744/nci.2016.71601. PMID: 28058377; PMCID: PMC5175116.
34. Snider L, Korner-Bitensky N, Kammann C, Warner S, Saleh M. Horseback riding as therapy for children with cerebral palsy: Is there evidence of its effectiveness? *Phys Occup Ther Pediatr*. 2007; 27: 5–23.
35. Zadnikar M, Kastrin A. Effects of hippotherapy and therapeutic horseback riding on postural control or balance in children with cerebral palsy: A meta-analysis. *Dev Med Child Neurol*. 2011; 53: 684–91.

ПРИЛОГ

Прилог 1. Гугл упитник за студенте**Употреба коња у терапијске сврхе - анкета за студенте**

Молимо Вас да одговорите на следећа питања одабирањем одговора који највише одговара Вашем искуству или дописивањем одговора.

Анкета је **анонимна** и добровољна и подаци које добијемо биће употребљени **искључиво у научне сврхе**.

Студирам на

- Пољопривредном факултету
- Медицинском факултету
- Факултету ветеринарске медицине

Упишите свој смер:

- _____

Упишите на којој сте години студија:

- _____

Упишите пол:

- женски
- мушки

- _____

Већи део живота провео/ла сам:

- у сеоском подручју
- у градском подручју
- подеднако и у градском и у сеоском подручју

Упишите годину Вашег рођења:

- _____

Просечна примања (по особи) у Вашем домаћинству (=укупна примања поделите са бројем свих чланова домаћинства):

- мање од 40.000 дин./месечно
- од 40.000 до 80.000 дин./месечно
- од 80.000 до 120.000 дин./месечно
- преко 120.000 дин./месечно

Да ли знате шта је хипотерапија?

- Да
- Не
- Нисам сигурна/сигуран

Где сте чули за хипотерапију?

- Никад до сад нисам чуо/ла за хипотерапију
- Лично сам користио/ла хипотерапију
- Неко из мени близак (породица, пријатељи, познаници) је користио хипотерапију
- Из медија (телевизија, радио, новине)
- Преко иинтернета, друштвених мрежа
- Током школовања (учио/ла сам о томе)

Да ли сте чули да се неки коњи употребљавају у циљу бржег опоравка - побољшања неких стања која погађају неуролошке, когнитивне и бихевиоралне способности код људи?

- Не, никада до сада нисам чула/о за тако нешто
- Да и имам позитиван став о томе (ја сам за примену овакве терапије)
- Да, али имам негативан став о
- томе (ја сам против овакве терапије)
- Да, али немам став о томе

Ако знате, наведите нека обољења/ стања код којих би терапија која укључује активност са коњима могла бити од помоћи? (Ако сматрате да таква терапија не помаже, онда то овде образложите)

• _____

Да ли су сви коњи, по Вашем мишљењу, погодни за употребу у терапијске сврхе?

- Да
- Не
- Не знам / Нисам сигуран / Немам мишљење

Да ли мислите да је за спровођење овакве терапије потребно посебно обучавати коња?

- Да, мислим да је неопходно
- Мислим да није неопходно, али је боље ако је коњ прошао обуку
- Не, потпуно је непотребно (јер коњи имају урођен смисао за јахање и активности са људима)
- Не знам

Да ли знате шта се подразумева под појмом ДОБРОБИТ ЖИВОТИЊА?

- Знам све/много о добробити животиња
- Знам, али не бих знао/ла тачно да дефинишем
- Не знам ништа о томе (нисам се до сада сретао/ла са тим)
- Не знам и не занима ме / мислим да је то неважно

Да ли мислите да, са аспекта добробити животиња, употреба коња у терапијске сврхе утиче на коња?

- Да, позитивно
- Да, негативно
- Не, не утиче никако
- Не знам/ нисам сигуран

Ако имате некакав коментар у вези са овом темом, молимо Вас да га напишете овде:

• _____

Прилог 2. Гугл упитник за терапеуте**Употреба коња у терапијске сврхе - анкета за терапеуте**

Молимо Вас да одговорите на следећа питања одабирањем или дописивањем одговора који највише одговара Вашем искуству.

Анкета је анонимна и добровољна и подаци које добијемо биће употребљени искључиво у научне сврхе.

Упишите ког сте пола:

- _____

Упишите годину Вашег рођења:

- _____

Стручна спрема

- завршена основна школ
- завршена средња школа
- завршена виша школа/факултет
- завршене постдипломске студије

Упишите шта сте по струци:

- _____

Већи део живота провео/ла сам:

- у сеоском подручју
- у градском подручју
- подједнако и у градском и у сеоском подручју

Просечна примања (по особи) у Вашем домаћинству (=укупна примања поделите са бројем свих чланова домаћинства):

- мање од 40.000дин./месечно
- од 40.000 до 80.000 дин./месечно
- од 80.000 до 120.000 дин./месечно
- преко 120.000 дин./месечно
- не желим да одговорим на ово питање

Упишите које године сте почели да се бавите терапијом уз помоћ коња:

- _____

Где сте се први пут чули да се коњи могу користити у терапијске сврхе?

- Лично сам користио/ла такву терапију
- Неко из мени близак (породица, пријатељи, познаници) је користио такву терапију
- Из медија (телевизија, радио, новине)
- Преко интернета, друштвених мрежа
- Током школовања (учио/ла сам отоме)

Шта Вас је навело да се бавите оваквом врстом терапије?

- Позитивно искуство - стање/ обољење које се побољшало применом овакве терапије (код мене, члана породице, пријатеља, познаника)
- Финансијски разлози
- Увек сам тежио/ла алтернативним и неинвазивним начинима лечења

Да ли сте прошли посебну обуку за спровођење хипотерапије и/или других облика терапије уз помоћ коња?

- Не, јер сматрам да није потребна никаква обука за то
- Не, јер нисам имао/ла прилику, али сам самостално учио/ла
- Да, прошао/ла сам обуку

Ако сте прошли обуку/е, наведите институцију/е и каква је обука била. (ако нисте, само ставите цртицу)

Да ли су сви коњи, по Вашем мишљењу, погодни за употребу у терапијске сврхе?

- Да
- Не
- Не знам / Нисам сигуран / Немам мишљење

Коњ којег користим за хипотерапију и/или друге облике терапије уз помоћ коња је...

- Мој коњ
- Неки од доступних коња из клуба / ергеле
- Клијентов коњ

Да ли је коњ на коме спроводите терапију посебно обучаван? (Ако јесте, под тачком "друго" наведите који вид обуке је коришћен.)

- Не, јер то није потребно
- Не, јер није било прилике
- Друго: _____

На основу којих особина се бира коњ који ће учествовати у терапији?

- на основу темперамента на основу величине на основу старости на основу пола
- на основу здравственог стања коња
- на основу одређених посебних особине које поседује

Да ли знате шта се подразумева под појмом ДОБРОБИТ ЖИВОТИЊА?

- Знам све/много о добробити животиња
- Знам, али не бих знао/ла тачно да дефинишем
- Не знам ништа о томе (нисам се до сада сретао/ла са тим)
- Не знам и не занима ме / мислим да је то неважно

Да ли мислите да, са аспекта добробити животиња, употреба коња у терапијске сврхе утиче на коња?

- Да, позитивно
- Да, негативно
- Не, не утиче никако
- Не знам/ нисам сигуран

Ако имате неки додатни коментар, молимо Вас да га напишете овде. Посебно би нам значило да нам из Вашег угла укажете на евентуалне проблеме, изазове, потребе или само Ваша запажања у вези са овом темом.

(ако немате, ставите само цртицу)

- _____

Прилог 3. Гугл упитник за кориснике

Употреба коња у терапијске сврхе - анкета за кориснике

Молимо Вас да одговорите на следећа питања одабирањем или дописивањем одговора који највише одговара Вашем искуству.

Анкета је **анонимна** и добровољна и подаци које добијемо биће употребљени **искључиво у научне сврхе**.

Упишите ког сте пола:

- _____

Упишите годину Вашег рођења:

- _____

Ваша стручна спрема:

- завршена основна школа завршена средња школа
- завршена виша школа/факултет
- завршене постдипломске студије

Већи део живота провео/ла сам:

- у сеоском подручју
- у градском подручју
- подеднако и у градском и у сеоском подручју

Просечна примања (по особи) у Вашем домаћинству (=укупна примања поделите са бројем свих чланова домаћинства):

- мање од 40.000 дин./месечно
- од 40.000 до 80.000 дин./месечно
- од 80.000 до 120.000 дин./месечно
- преко 120.000 дин./месечно
- не желим да одговорим на ово питање

Где сте се први пут чули да се коњи могу користити у терапијске сврхе?

- Лично сам користио/ла такву терапију
- Неко из мени близак (породица, пријатељи, познаници) је користио такву терапију
- Из медија (телевизија, радио, новине)
- Преко интернета, друштвених мрежа
- Током школовања (учио/ла сам о томе)

Корисник хипотерапије или других облика терапије уз помоћ коња (сада) је:

- Ја
- Моје дете
- Мој пријатељ/пријатељица
- Партнер/супружник

Молим Вас да наведете разлог (може и дијагнозу обољења) због којег долазите (или сте долазили) на хипотерапију или друге облике терапије уз помоћ коња, као и нека обољења/стања код којих би (у складу са Вашим искуством) таква терапија могла бити од помоћи.

- _____

Колико дуго већ примењујете овакву терапију (сада)?

- мање од 1 месец
- од 1 до 6 месеци од 6 до 12 месеци
- више од 1 године

Да ли сте приметили промене у основном обољењу због којег се примењује оваква терапија или неке друге промене?

- Без промене
- Минималне промене на боље
- Значајне промене на боље
- Погоршање

Ако сте запазили неке промене (и позитивне и негативне) за које сматрате да су последица примене овакве терапије, наведите их овде. Ако нисте, само ставите цртицу

- _____

Да ли се терапија према Вашем искуству/сазнању спроводи на истом коњу?

- Да, увек
- Да, у већини случајева
- Најчешће не (користе се различити коњи)

Уколико се терапија не спроводи на истом коњу, упишите да ли сте приметили неке разлике (у том случају наведите и које) које би могле бити последица коришћења различитог коња. Ако се увек користи исти коњ, само ставите цртицу)

- _____

Да ли Ви лично примењујете промене расположења код коња у току терапије? Ако примењујете, наведите и које. Ако не примењујете, само ставите цртицу)

- _____

Да ли, према Вашем искуству, промене расположења код коња утичу на ток терапије?

- Нисам приметио/ла промене расположења код коња
- Да, утичу на ток терапије
- Не, не утичу на ток терапије, терапија се исто спроводи без обзира на то

Да ли су сви коњи, по Вашем мишљењу, погодни за употребу у терапијске сврхе?

- Да
- Не
- Не знам / Нисам сигуран/на /
- Немам мишљење

Да ли знате шта се подразумева под појмом ДОБРОБИТ ЖИВОТИЊА?

- Знам све/много о добробити животиња
- Знам, али не бих знао/ла тачно да дефинишем
- Не знам ништа о томе (нисам се до сада сретао/ла са тим)
- Не знам и не занима ме / мислим да је то неважно

Да ли мислите да, са аспекта добробити животиња, употреба коња у терапијске сврхе утиче на коња?

- Да, позитивно
- Да, негативно
- Не, не утиче никако
- Не знам/ нисам сигуран

Ако имате неки додатни коментар, молимо Вас да га напишете овде. Посебно би нам значило да нам из Вашег угла укажете на евентуалне проблеме, изазове, потребе или Ваша запажања у вези са овом темом.

- _____